

УДК 340.15(470)

DOI 10.31732/2708-339X-2023-09-22-27

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ АРМІЇ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1918-1920 РР.)

Скоморовський В. Б.,

доктор юридичних наук, професор Університету «КРОК»,
вул. Табірна 30-32, м. Київ, Україна, 03113,
e-mail: Vskomor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>

Вікторська Я. В.,

аспірантка Університету «КРОК»,
вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113,
e-mail: Pyshniak@krok.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6291-564X>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF DIRECTORY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC ARMY DEVELOPMENT (1918-1920)

Skomorovskyi V. B.,

Doctor of Laws, Professor of "KROK" University,
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: Vskomor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>

Viktorska Ya. V.,

PhD student of "KROK" University,
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: Pyshniak@krok.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6291-564X>

Анотація. У статті досліджено організаційно-правові основи розбудови армії Директорії УНР, виокремлено етапи військового будівництва, охарактеризовано нормативно-правові акти у військовій сфері та розкрито їх значення для створення національної армії. Здійснено правовий аналіз військової доктрини Директорії УНР. Характеризуючи українську армію часів правління Директорії, здійснено спробу з'ясування правового механізму реалізації чинного на той час законодавства. Розглядається перебіг та головні напрямки юридичного механізму формування армії Директорії УНР у 1918-1920 рр. Проводиться оцінка історико-правового досвіду для розвитку війська в сучасних умовах. Досліджуються основні риси формування армії Директорії УНР 1918-1920 рр. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення війська доби Директорії УНР 1918-1920 рр. Розглядається соціально-правовий статус військовослужбовців, досліджується питання соціальної захищеності війська доби Директорії УНР. Наголошено на важливості міждержавних відносин для військового будівництва армії доби Директорії УНР. Виокремлено позитивні та негативні чинники впливу на формування та створення армії доби правління Директорії УНР у 1918-1920 рр. З'ясовується організація влади в центрі та на місцях, формування державного апарату та їх правове закріплення, а також практичне застосування законодавчої техніки персоналізованими особами доби правління Директорії УНР, їх роль та значення для розбудови армії. Зроблено висновки про актуальність аналізу нормативно-правового забезпечення Директорії УНР, виокремлено позитивні форми діяльності уряду Директорії УНР щодо армії, а також вказано недоліки її правління, що призвели до занепаду війська. Проаналізовано внутрішнє становище у колах військовослужбовців та показано вплив на нього міжпартійних суперечок та офіційної позиції уряду держави. Показано принципи формування головних напрямів військового будівництва в умовах кадрового дефіциту у керівних колах з урахуванням особливостей тогочасної суспільно-політичної ситуації в державі. Наголошується на важливості історичного досвіду для сьогодишньої розбудови Збройних сил України.

Ключові слова: Директорія УНР, армія, військове будівництво, військові частини, Збройні сили.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 11.

Abstract. *The article examines the organizational and legal foundations of The Directory of Ukrainian People's Republic army development, highlights the stages of military construction, characterizes normative legal acts in the military sphere and their significance for the creation of the national army. The author makes a legal analysis of the military doctrine of the UPR Directory. Describing the Ukrainian army during the reign of the Directory, an attempt is made to clarify the legal mechanism for implementing the legislation in force at that time. The author examines the course and main directions of the legal mechanism of formation of the army of the UPR Directory in 1918-1920. The author assesses the historical and legal experience for the development of the army in modern conditions. The main features of the formation of the army of the UPR Directory in 1918-1920 are studied. The legal support of the army of the UPR Directory in 1918-1920 is analyzed. The socio-legal status of servicemen is considered, the issue of social protection of the army of the UPR Directory is studied.*

The importance of interstate relations for the military construction of the army of the UPR Directory is emphasized. Positive and negative factors of influence on the formation and creation of the army of the UPR Directory in 1918-1920 are highlighted. The organization of power in the center and local areas, the formation of the state apparatus and their legal consolidation, as well as the practical application of legislative technique by personalized persons of the UPR Directory, their role and importance for the development of the army are clarified. The author draws conclusions about the relevance of the analysis of the legal framework of the UPR Directory, highlights the positive forms of activity of the UPR Directory government in relation to the army, and also points out the shortcomings of its rule that led to the decline of the army. The author analyzes the internal situation in the military circles and shows the influence of inter-party disputes and the official position of the government. The principles of formation of the main directions of military construction in the conditions of personnel deficit in the leadership circles are shown, taking into account the peculiarities of the then socio-political situation in the country. The importance of historical experience for the current development of the Armed Forces of Ukraine is emphasized.

Key words: UPR Directory, army, military construction, military units, Armed Forces.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 11.

Постановка проблеми. Період існування Директорії Української Народної Республіки характеризується як складний і динамічний державотворчий процес, що відбувався в умовах жорстокої війни. У радянській історіографії ця проблема майже не досліджувалась. Заборона вільного слова, популяризації української літератури та доступу до джерел не давали змоги об'єктивного вивчення та аналізу минулого. Національне державне та військове будівництво в УНР оцінювалось негативно, а формування українських Збройних сил фактично не розглядалось або цілеспрямовано фальсифікувалось. Історико-правове вивчення ключових аспектів державотворення в УНР доби Директорії набуває широкого розмаху починаючи з 1990-х рр. Врахування історичного досвіду військового будівництва Директорії УНР, зокрема у частині його організаційно-правового закріплення, є суттєвим підґрунтям для подібних процесів у сучасних умовах, важливим в контексті подальшого удосконалення законодавчої бази України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З даної проблематики на сьогоднішні наявний широкий масив історіографічного матеріалу. Величезний внесок щодо питання розбудови

українського війська в період діяльності Директорії УНР 1918-1920 рр. зробили тогочасні та сучасні вітчизняні науковці, серед яких: Т. Вронська, О. Демчучен, Т. Осташко, В. Сідак, М. Капустянський, М. Кравчук, Ж. Мина, А. Пузицький, О. Удовиченко та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Процес створення та юридичного закріплення діяльності Збройних сил був серйозною проблемою в діяльності Директорії. Однією з причин була офіційна політична лінія, вектори якої не мали однозначної позиції щодо державотворення. Постійні переїзди (Вінниця – Проскурів – Рівне – Станіслав – Кам'янець-Подільський), період політичної нестабільності, жорстока боротьба за владу, реорганізація уряду тощо, призводить до неконтрольованості території та суттєво ускладнює подальші державотворчі процеси. Розбудова національної державності за часів правління Директорії відбувалася у складних внутрішньополітичних та міжнародних умовах. Військово-політична ситуація ускладнювалася частковим загарбанням сусідніми державами українських земель та встановлення своїх «законів». Хоча Директорії й вдалося розширити міжнародні зв'язки УНР, проте налагодити

партнерські стосунки з країнами, від яких у підсумку залежала її подальша доля – не видавалося можливим.

Формулювання цілей статті. Метою наукової статті є дослідження організаційно-правових основ розбудови армії Директорії УНР у 1918-1920 роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з кризи гетьманського уряду в умовах окупації України іноземними військами, 14 листопада 1918 року Директорія УНР проголосила свою владу, у зв'язку з чим видала відповідну Декларацію. Документ був оприлюднений 26 грудня 1918 р. після вступу військ Директорії УНР до Києва. До керівного складу Директорії увійшли: В. Винниченко – голова, С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко, О. Андрієвський.

На початковому етапі діяльності Директорії було чимало зроблено з розбудови основних засад державного ладу й суспільно-економічної політики. Свою діяльність уряд розпочав із прийняття 16 законів у різноманітних сферах. Основними завданнями перед собою уряд Директорії ставив:

1. організація державної влади;
2. визнання території України на міжнародному рівні;
3. пошук союзників у боротьбі за державність;
4. створення власної армії.

Прийшовши до влади Директорія проголосила, що «влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим – робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю» [1].

Потрібно звернути увагу, що у Декларації були відсутні положення, що мали регламентувати національне військове будівництво. Дане питання в умовах того часу об'єктивно потребувало негайного врегулювання. З огляду на це правління Директорії у перший місяць своєї діяльності більше займалося військовими справами, ніж політичними. Усіма розробками військових операцій займався Штаб Дієвої Армії. Його було впроваджено замість ліквідованого Генерального штабу часів Гетьманату П. Скоропадського. Свій внесок у правову розбудову війська зробили генерал

О. Осецький, полковники М. Аркас, В. Кедровський, В. Тютюнник, які працювали в Оперативному штабі та активно брали участь у розробці військових планів.

Важливими заходами у ході будівництва національної армії вважається оголошення 20 листопада 1918 р. Директорією мобілізаційних заходів на Поділлі. 24 листопада 1918 р. С. Петлюра видав наказ про створення регулярної армії УНР «для захисту республіки і всього трудового народу». Її ядром стали військові формування гетьманської армії – Окремий загін Січових стрільців (СС), Чорноморський кіш, Сіра дивізія, Запорозький загін, 1-й полк Залізничників (Корпусу залізничної охорони), 2-й Український корпус та інші частини. Через три дні, 27 листопада оголошена загальна мобілізація до лав армії УНР на всій території України [5, с. 93].

Проходити службу могло переважно чоловіче населення у віці від 20 до 35 років, а старшини – до 43 років «для захисту здобутків революції та боротьби з гетьманом і гетьманським поміщицьким правительством, для здобуття землі і вільних прав трудящому народові, та для того, щоби забезпечити республіканський лад і демократичні порядки в Українській Народній Республіці» [2, с. 385]. Однак, не всі військові вважали, що рішення про проведення мобілізації було правильним, а зовсім навпаки. Наприклад, командувач Лівобережного фронту полковник П. Болбочан, пропонував Головному отаману підготувати кадри старшин, які невдовзі могли б очолити нові частини, сформовані з новобранців [10, с. 44-45]. Проте, уряд дотримувався ідеї створення війська задля остаточного придушення гетьманської влади. Таким, чином 24 липня 1918 р. ухвалений Радою міністрів Української Держави закон про загальний військовий обов'язок, розкривав порядок оголошення мобілізації. В Законі були розроблені нові статuti, система військових чинів, символіка, уніформа. Це стало початком правового закріплення армії Директорії УНР.

Задля врегулювання соціальної забезпеченості військовослужбовців, старшин та їх сімей 7 січня 1919 р. голова

Директорії УНР В. Винниченко підписав «Закон про поліпшення стану військових». Він видався «для поліпшення стану козаків та старшин Дієвої Армії УНР, які захищають здобутки революції й самостійної Української Народної Республіки від ворогів...» Платня для військовослужбовців устанавлювалася у двох розмірах:

1. Для тих, які служать в дієвих частинах;

2. Які служать у запасі [5, с. 94].

Платня старшин і козаків, які служили в запасних частинах була приблизно на 35-40% меншою. Передбачалися також виплати для родичів загиблих воїнів, за поранення тощо. Згідно закону, козакам, підстаршинам, старшинам та урядовцям, які захищають незалежність УНР держава забезпечувала харчування, зброю та одяг.

13 січня 1919 р. було прийнято закон «Про заклик військових до дійсної служби». Відповідно до нормативно-правового акту призову на службу підлягали чоловіки 1893-1898 років народження, старшини-лікарі й військові урядовці – до 50-річного віку [7, с. 283]. Загалом станом на січень 1919 р. армія Директорії налічувала близько 50 тисяч осіб. Дослідниця Ж. Мина встановила, що основне ядро армії складалося із Запорізького корпусу, корпусу Січових стрільців, дивізії сірожупанників, Чорноморського корпусу. Запорізький корпус розташовувався на Лівобережжі. Це була одна з перших регулярних військових формацій української держави. Окремий загін Січових стрільців під проводом полковника Є. Коновальця під час боротьби за Київ досить сильно поповнився новими силами і переріс у дивізію. Сіра дивізія (або дивізія Сірожупанників) розташовувалась на Лівобережжі в районі Сосниця-Конотоп-Ромни. Чорноморський корпус розташовувався в районі Прилуки-Бахмач; Чернігів-Ніжин. Була створена нова Дніпровська дивізія, яка складалась з повстанців Овруччини й Трипільщини. Армія Директорії на цей час складалася ще з багатьох неукомплектованих частин, для закінчення формування яких потрібно було ще чимало часу [8, с. 51-52].

Задля наведення порядку у військових частинах та Збройних силах, уряд Директорії УНР 13 травня 1919 р., приймає закон «Про державний інспекторат у військових частинах та інституціях». Відповідно до норм закону було введено інститут державних інспекторів, головною метою яких було налагодження тісного зв'язку уряду з військом. Не менш важливим є прийняття закону «Про надзвичайні військові суди» від 26 січня 1919 р., який спрямований на підвищення дисципліни й порядку, зменшення дезертирства у військах, підвищення їх матеріального забезпечення тощо [6, с. 57].

Ще одним етапом військової політики Директорії стає вироблення військових статутів: муштровий (23 червня 1919 р.), залогової служби (10 липня 1919 р.), внутрішньої служби (30 липня 1919 р.), в 1920 р. – статут гарнізонної та польової служб [4, с. 109].

Аналізуючи особливості розбудови тогочасної армії, слід зазначити прийнятий 24 січня 1919 року закон про організацію військових шкіл з прискореним курсом освіти та прийняття до них молоді з метою підготовки в найкоротший термін старшинських кадрів для української армії [2, с. 394]. Однак всі заходи, вживані урядом, були малоефективними реальним потребам оборони країни відповідали не повною мірою. Річ у тім, що половина військових були простими селянами – «напівпартизанами», а тому зацікавленості в розбудові дієвої армії у їхніх діях не спостерігалось. Траплялись випадки, коли селяни залишали лави армії та поверталися додому. Уряд Директорії УНР змушений був переглянути земельне законодавство та прийняти 18 січня 1919 р. закон, за яким козаки, що служать в регулярній армії, мали отримати додатковий земельний пай у розмірі 1-2 десятин. Після закінчення війни їм обіцялася безпроцентна позика у розмірі 2 тис. гривень, а також процентна позика на 5 років ще на 2 тис. гривень [2, с. 394].

На становище в армії негативно впливали міжпартійні суперечки та часті зміни урядів УНР. Крім того, владою не було чітко визначено головні напрями військового будівництва, давався взнаки

брак кадрових офіцерів. Як зазначав з цього приводу у своїх спогадах генерал А. Пузицький, «до кадрових старшин і далі не було довіри, їх вважали «москалями», «фахівцями», хоча такі старшини й були українцями чистої води й чесними ідейно. Їх підпорядковують отаманчикам, не дають їм ходу. Коли з великим зусиллям удасться їм викувати добру бойову військову частину з міцною дисципліною, отаманчики підіймають крик, що це, мовляв, на московський лад, та й начальство косо поглядає» [9, с. 54].

Доволі неоднозначно у суспільстві було сприйнято запровадження владою звання «отаман», що більше визначало командну посаду, а не генеральський чин. Пізніше так стали називатися старшини, солдати та прості цивільні. Українська історія розкриває «отамана» як носія владних повноважень – у різний час різних категорій (найчастіше у війську). Таким чином, одноголосним рішенням уряду Директорії УНР було прийнято постанову від 22 січня 1919 р., відповідно якої всі військові питання було покладено на Головного отамана С. Петлюру. Така ситуація викликала певні суперечки у колах військових діячів. Окремі із них вважали, що таким способом підриваються організаційні основи армії та зменшується авторитет військового керівника. Останнє часто потрапляло під вплив політичних діячів, які не хотіли бачити в армії наслідки попередньої організації [3, с. 42]. Разом з тим, як зазначив М. Капустянський характеризуючи С. Петлюру, «нікого за

цей час могутнішого не з'явилося йому на заміну, бо такого й не було» [3, с. 32].

Важливим етапом функціонування Збройних Сил Директорії стало підписання між Головним отаманом та військом Польським договору про співпрацю та надання допомоги у більшовицькій агресії. Однак сподівання С. Петлюри не справдилися, отамана зрадили [11, с. 186] внаслідок чого Українські війська зазнали поразки й 21 листопада 1920 р. армія відступила за польський кордон.

Висновки. Аналізуючи організаційно-правові основи розбудови армії Директорії УНР у 1918-1920 рр. можемо стверджувати, що створення української армії в цей період характеризується неоднозначністю і суперечністю. Поряд з відсутністю професійних командних кадрів, слабкою матеріально-технічною базою, відсутністю твердої влади на місцях та частими політичними суперечками, керівництву Директорії вдалося досягнути певних успіхів. Вони полягали у запровадженні системи основних військових статутів; врегулюванні питання мобілізації шляхом прийняття законів «Про мобілізацію» та «Заклик військових до дійсної служби»; військових звань, соціальної та матеріальної забезпеченості військових. Досвід військового будівництва Директорії УНР дає можливість врахувати позитивні аспекти даного періоду у ході розбудови Збройних сил України в умовах сьогодення.

Література:

1. Декларація Української Директорії, що зробила Директорія // УРЛ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918-1920: Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Р. Пиріг, Н. Маковська; Дослідний інститут сучасної української історії (Філадельфія). Т. 1. К.: Вид-во Олени Теліги, 2006. 688 с.
3. Капустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році / М. Капустянський. Уривки зі спогадів / С. Маланюк ; [упоряд, авт. передм. та комент. Я. Тинченко]. Київ: Темпора, 2004. 557 с.
4. Кравчук М. Збройні Сили Української Народної Республіки. Право України. 1998. № 7. С. 106-110.
5. Кравчук М. Держава та армія УНР в добу Директорії та їх правове закріплення. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Sv. 5, Vyd. 6. С. 88-96.
6. Кравчук М. Збройні Сили України у період Директорії (1918-20 рр.). Актуальні проблеми правознавства: науковий збірник ЮІ ГАНГ. Вип. 1. Тернопіль, 2000. С. 54-63.
7. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана. Київ, 2001. 639 с.
8. Мина Ж. В. Збройні Сили Директорії на початку її існування (листопад 1918 – травень 1918 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 408 : Держава та армія. С. 49-54.
9. Пузицький А. Боротьба за доступи до Києва. За державність. Варшава. 1937. №7. С. 9-56.

10. Трагедія українського державника / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Вронська, П. Болбочан. Київ: Темпора, 2004. 416 с.
11. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. К.: Україна, 1995. 206 с.

References:

1. Declaration of the Ukrainian Directory made by the Directory (1918), available at: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text) (Accessed: 10.07.2023).
2. Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic 1918–1920: Documents and materials. 2 v. (2006) / Ed. board: V. Verstiuk (ed.), O. Boiko, R. Pyrih, N. Makovska; Doslidnyi instytut suchasnoi ukrainskoi istorii (Filadelfiia), vol. 1, K.: Vyd-vo Oleny Telihy, 688 p.
3. Kapustianskyi, M. (2004), "The march of Ukrainian armies to Kyiv-Odesa in 1919" / M. Kapustianskyi. Uryvky zi spohadiv / Ye. Malaniuk; [ed. with a preface and commentary Ya. Tynchenko], Kyiv: Tempora, 557 p.
4. Kravchuk, M. (1998), «Armed Forces of the Ukrainian People's Republic», *Pravo Ukrainy*, vol. 7. pp. 106-110.
5. Kravchuk, M. (2018), «The state and the army of the Ukrainian People's Republic in the days of the Directory and their legal consolidation», *Evropský politický a právní diskurz*, Sv. 5, ed. 6. pp. 88-96.
6. Kravchuk, M. (2000), «The Armed Forces of Ukraine during the Directory period (1918-20)», *Aktual'ni problemy pravoznavstva: naukovyj zbirnyk YuI TANH*, vol. 1, Ternopil', pp. 54-63.
7. Lytvyn, S. (2001), *Sud istorii: Symon Petliura i Petliuriana* [Court of history: Symon Petliura and Petliuriana], Kyiv, Ukraine.
8. Myna, Zh. V. (2000), «The Armed Forces of the Directory at the beginning of its existence (November 1918 – May 1918)», *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, vol. 408 : *Derzhava ta armiiia*. pp. 49–54.
9. Puzytskyi, A. (1937), «The fight for access to Kyiv», *Za derzhavnist*. Warsaw, vol. 7. pp. 9-56.
10. *Trahediia ukrainskoho derzhavnyka* / V. Sidak, T. Ostashko, T. Vronska, P. Bolbochan. Kyiv: Tempora, 2004. 416 s.
11. Udovychenko, O. (1995), *Ukraine u viini za derzhavnist. Istoriiia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainykykh Zbroinykh Syl 1917-1921 rr.* [Ukraine is in the war for statehood. The history of the organization and combat operations of the Armed Forces of Ukraine 1917-1921], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 12.07.2023